

Teoria Agregacji i Koagulacji

Warszawa, 28 marca 1987

Prace IPPT 41/1987

Analiza numeryczna przybliżenia Frenkla
w kinetycznej teorii nukleacji

Michał Kość

Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN

00-049 Warszawa, Świętokrzyska 21

Wstęp

Ścisłe rozwiązanie równań określających kinetykę nukleacji [1] prowadzi, w przypadku stacjonarym, do częstości nukleacji, która jest odwrotnie proporcjonalna do sumy:

$$J = \sum_{i=1}^{\infty} \frac{1}{k_i^+} \exp\left[-\frac{\Delta\tilde{F}_i}{kT}\right] \quad (1)$$

gdzie

k_i^+ są stałymi szybkości reakcji addycji pojedynczego elementu do agregatu o wielkości i ($i=1,2,\dots$),

$\Delta\tilde{F}_i = F_i - iF_1 - (i-1)kT \ln n_1$ jest energią swobodną wiązania agregatu o wielkości i w układzie, w którym ułamek

molowy elementów pojedynczych wynosi n_1 .

Przybliżenie zaproponowane przez Frenkla [2] polega na zastąpieniu $\mathcal{J}$ przez $\mathcal{J}_0$ dane przez:

$$\mathcal{J}_0 = \frac{1}{k_i^+} \int_{-\infty}^{\infty} \exp \left[\frac{\Delta \tilde{F}^* + \frac{1}{2} \frac{d^2}{di^2} \Delta \tilde{F} \Big|_{i=i^*} (i-i^*)^2}{kT} \right] \quad (2)$$

gdzie i^* , $\Delta \tilde{F}^*$ określają wielkość i i energię swobodną agregatu krytycznego, tj.

$$\frac{d\Delta \tilde{F}(i)}{di} \Big|_{i=i^*} = 0 \quad (3)$$

$$\Delta \tilde{F}^* = \Delta \tilde{F}(i^*) \quad (4)$$

Przybliżenie $\mathcal{J} \approx \mathcal{J}_0$ wywodzi się z szeroko stosowanej w fizyce statystycznej metody punktu siodłowego, w której to całki pewnych typów funkcji oblicza się przybliżając funkcję podcałkową przez funkcję gaussowską. Metoda ta została zastosowana, w diskutowanym przybliżeniu, po uprzednim dokonaniu dwóch upraszczających założeń jakimi jest:

- zaniedbanie zależności stałych szybkości reakcji k_i^+ od i (przyjęto $k_i^+ \approx k_{i^*}^+$),
- zastąpienie sumowania występującego we wzorze (1) przez całkowanie (2)

Dodatkowo pozostaje oczywiście przybliżenie wprowadzone przez metodę punktu siodłowego tj.

- uproszczenie funkcyjnej zależności energii swobodnej $\Delta\tilde{F}$ od wielkości agregatu i (przybliżenie przez funkcję kwadratową).

Założenia modelowe

Aby ocenić wielkość błędu wynikającego z wymienionych powyżej uproszczeń wprowadźmy wielkość:

$$\mathcal{X} = \frac{\mathcal{Y}}{\mathcal{Y}_0} \quad (5)$$

Po dokonaniu prostych przekształceń $\mathcal{X}$ wyraża się następująco:

$$\mathcal{X} = \frac{\sum_{i=1}^{\infty} g(i)}{\int_{-\infty}^{\infty} g_0(i) di} \quad (6)$$

gdzie

$$g(i) = \frac{k_i^*}{k_i} \exp\left[\frac{\Delta\tilde{F}(i) - \Delta\tilde{F}^*}{kT}\right] \quad (7a)$$

$$g_0(i) = \exp\left[\frac{1}{2} \frac{d^2}{di^2} \Delta\tilde{F}|_{i=i^*} (i - i^*)^2\right] \quad (7b)$$

Do obliczeń numerycznych wielkości $\mathcal{R}$ przyjmiemy następujące założenia modelowe [3]

1. energię swobodną wiązania agregatu $\Delta\tilde{F}(i)$ wyrazimy jako sumę składników pochodzących odpowiednio od: energii powierzchniowej, objętościowej i entropii mieszania tj.

$$\Delta\tilde{F}(i) = a(i^{2/3} - 1) + b(i-1) - kT(i-1) \ln n_1 \quad (8)$$

gdzie a, b - stałe,

2. stałe szybkości reakcji addycji przyjmiemy w postaci

$$k_i^* = \begin{cases} k_0 i^{2/3} \exp(-\delta f_i / kT) & \text{dla } i < i_0^* \\ k_0 i^{2/3} & \text{dla } i \geq i_0^* \end{cases} \quad (9)$$

uwzględniając w ten sposób fakt, że dla agregatów o wielkości ponadkrytycznej ($i \geq i_0^*$) stałe szybkości są proporcjonalne do powierzchni agregatu (ilości miejsc, w których może być przyłączony pojedynczy element fazy macierzystej); podczas gdy dla agregatów podkrytycznych proces przyłączania związany jest z pokonaniem bariery energetycznej:

$$\delta f_i = \frac{2}{3} a \left[i^{-1/3} - i_0^{*-1/3} \right] \quad (10)$$

Przy tak przyjętych założeniach modelowych wielkość agregatu krytycznego dana jest przez:

$$i^* = \left[\frac{-2a}{b - kT \ln n_1} \right]^3 \quad (11)$$

zaś w układzie, w którym stężenie elementów pojedynczych jest bliskie jedności ($n_1 \cong 1$):

$$i^* = \left[\frac{-2a}{b} \right]^3 \quad (12)$$

Funkcję dokładności przybliżenia $\mathcal{R}$ traktować możemy jako funkcję trzech zmiennych a, b, T bądź też jako

$$\mathcal{R} = \mathcal{R}(a/kT, i_0^*, i^*) \quad (13)$$

Ustalimy teraz fizycznie sensowne zakresy zmienności parametrów.

Dla typowych polimerów gęstość swobodnej energii powierzchniowej jest rzędu kT (np. dla polietylenu w temperaturze $T=400$ K, $a/kT \cong 6$) podczas gdy dla metali jest mniej więcej o dwa rzędy wyższa (np. dla aluminium przy $T=800$ K, $a/kT \cong 200$). Stąd też ograniczymy się do analizy dokładności przybliżenia w zakresie

$$0.01 < a/kT < 100$$

Dolna granica wielkości agregatów krytycznych i_0^*, i^* jest oczywista - agregaty nie mogą być mniejsze od pojedynczych elementów tj. $i_0^* > 1, i^* > 1$. Z drugiej strony interesujący nas przypadek nukleacji krystalizacji dotyczy zarodków, czyli

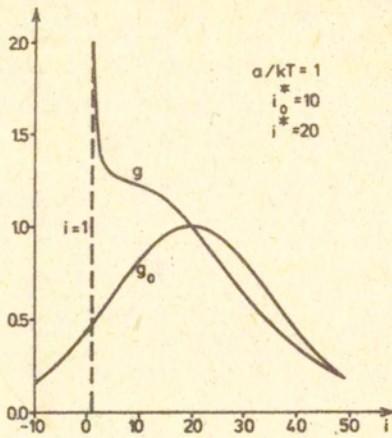
niezbyt dużych agregatów. Przyjmijmy arbitralnie, że $i^* < 100$ i $i_0^* < 100$. Oczywiście zgodnie z równaniami (11,12) $i^* \geq i_0^*$.

Obliczenia numeryczne

Analizę błędów przybliżenia Frenkla zaczniemy od porównania funkcji g , g_0 występujących w równaniu (6) odpowiednio pod znakiem sumy i całki.

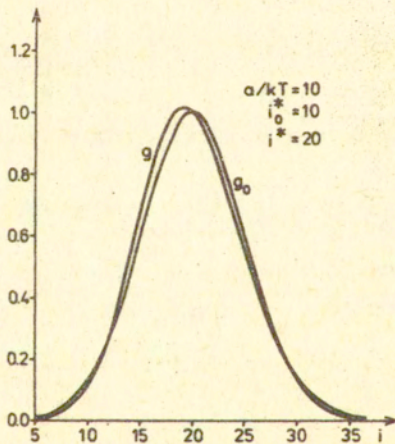
Na rysunkach 1,2 przedstawiono wykresy $g(i)$ i $g_0(i)$ dla $i_0^* = 10$, $i^* = 20$ oraz $a/kT = 1$ (Rys.1) lub $a/kT = 10$ (Rys.2). Jak widać zmiana parametru a (lub T) w bardzo istotny sposób wpływa na zachowanie się obu funkcji. Przy dużym a/kT ($=10$) funkcje g, g_0 różnią się od siebie jedynie nieznacznie - obie mają wyraźnie zaznaczone maksimum w pobliżu i^* i szybko maleją do zera. Agregat krytyczny charakteryzuje się w tym przypadku wysoką energią swobodną, która szybko spada przy zmniejszaniu lub zwiększaniu się wielkości agregatu.

Dla $a/kT = 1$ wkłady enegetyczne do g, g_0 są proporcjonalnie mniejsze. W tej sytuacji dla małych agregatów ($i \approx 1$) w funkcji g dominuje czynnik $i^{-2/3}$ i g jest funkcją monotonicznie malejącą - maksimum w okolicach i^* znika. Funkcja g_0 zachowuje natomiast swój kształt, jako, że jest zawsze gaussowska. Zmniejszanie a/kT powoduje jedynie spłaszczenie jej przebiegu. Tak więc, g i g_0 zachowują się odmiennie. Jak widać z Rys.2 g_0 nie może być przybliżeniem g . Z drugiej strony zauważmy, że $\int g_0(i) di$ zawiera w sobie wkład pochodzący od nie mającego fizycznie

Rys.1

Wykresy funkcji $g(i)$, $g_0(i)$ (por. r6w.7) dla parametru $a/kT=1$

Rys.2

Wykresy funkcji $g(i)$, $g_0(i)$ (por. r6w.7) dla parametru $a/kT=10$

sensu zakresu $-\infty < i < 1$, przez co zwiększa się jej wartość i zbliża do $\sum g(i)$ ($g > g_0$ dla małych i). Na wielkość wkładu pochodzącego od niefizycznych stanów $i < 1$ wpływa oprócz a/kT , także wielkość zarodka krytycznego i^* , która określa położenie maksimum g_0 . Im mniejsze jest i^* , tym większy wkład wnoszą stany $i < 1$.

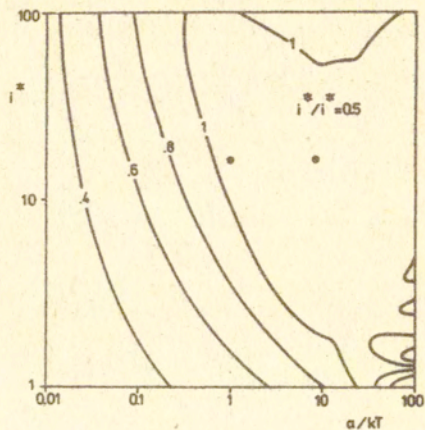
Wniosek wynikający z analizy rysunków 1 i 2 jest jednoznaczny:

- funkcja $g_0(i)$ jest dobrym przybliżeniem funkcji $g(i)$ jedynie dla dostatecznie dużych wartości a/kT i dostatecznie dużych i^* .

Przystąpimy teraz do analizy funkcji $\mathcal{R}$ określającej dokładność przybliżenia Frenkla.

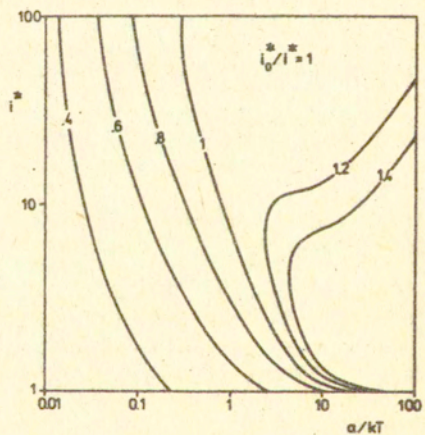
Rysunki 3 i 4 przedstawiają linie stałych wartości stosunku $\mathcal{R}$ wykreślone na płaszczyźnie a/kT , i^* przy ustalonych stosunkach i_0^*/i^* równych odpowiednio 1 i 1/2. Jak widać dla $i_0^*/i^* = 1$ najlepszą dokładność otrzymuje się w obszarze, którego większa część odpowiada dużym wartościom a/kT i dużym i^* . Jest to, zgodnie z przedstawionymi powyżej wnioskami rezultat najlepszego dopasowania funkcji $g_0(i)$ do $g(i)$. Zmiana wielkości stosunku i_0^*/i^* (por. Rys.3 i 4) nie wprowadza istotnych zmian jakościowych w przebiegu linii stałych wartości $\mathcal{R}$. Warto jednak zauważyć, że w przypadku $i_0^*/i^* = 1/2$ (Rys.3) dokładność przybliżenia pogarsza się w zakresie dużych i^* i dużych a/kT - linia $\mathcal{R} = 1$ ma wyraźne wklęsnięcie w górnej części rysunku.

Rys.3

Linie stałych wartości stosunku $\mathcal{R}$ będącego miarą dokładności przybliżenia Frenkla dla wartości $i_0^*/i^* = 0.5$.

Rys.4

Linie stałych wartości stosunku $\mathcal{R}$ będącego miarą dokładności przybliżenia Frenkla dla wartości $i_0^*/i^* = 1$.

Pozornie wydaje się to przeczyć przedstawionym wcześniej wnioskom ale wytłumaczenie tego zjawiska jest zgodne z uczynionymi poprzednio spostrzeżeniami. Pogorszenie dokładności nie wynika z różnic pomiędzy funkcjami g, g_0 lecz z błędu aproksymacji dyskretnej sumy przez całkę. Otóż, dla dużych a/kT oraz i^* funkcja $g(i)$ ma wysokie i wąskie maksimum, którego szerokość jest porównywalna do jedności. W takim przypadku w sumie $\mathcal{J}$ występuje jeden lub co najwyżej kilka różnych od zera składników i przybliżenie sumy przez całkę przestaje być słuszne.

Zależność dokładności przybliżenia $\mathcal{R}$ od stosunku i_0^*/i^* zbadano przeprowadzając szereg obliczeń dla wartości $i_0^*/i^* = 0.01, 0.1, 0.5, 1$. Przedstawione na rysunkach 3 i 4 mapy są jednak najbardziej charakterystyczne. Przyjęcie wartości $i_0^*/i^* < 1/2$ nie powoduje wyraźnych zmian jakościowych - kształty obszarów najlepszej zgodności pozostają nie zmienione.

Podsumowanie

Przedstawiona analiza numeryczna dowodzi, że przybliżenie Frenkla prowadzi w kinetycznej teorii nukleacji do częstości nukleacji, które w szerokim zakresie parametrów są dość dobrze zgodne z przewidywaniami teoretycznymi opartymi o ściśle rozwiązania równań nukleacji [1]. Tym niemniej zgodność ta jest czasami przypadkowa. Jak pokazano na Rys.1,2 podstawowe funkcje $g(i)$ i $g_0(i)$ służące do oceny zgodności obu metod w pewnych

warunkach mogą znacznie różnić się ilościowo i jakościowo. Okazuje się jednak, że nawet duże rozbieżności pomiędzy g i g_0 kompensują się przy kolejnych przybliżeniach i ostateczny wynik nie jest obciążony dużym błędem.

Praca niniejsza realizowana była w ramach programu CPBP 02.02 koordynowanego przez Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN w Warszawie.

Literatura

1. J.D.Hoffman, J.I.Lauritzen, J.Res.NBS, 65A, 297, (1961)
2. J.Frenkel, Kinetic Theory of Liquids, Oxford University Press, London, 1946
3. A.Ziabicki, Prace IPPT, 30/1984